

vinskog sigurno umanjuje taj nedostatak i važno je ne samo za stručnjake nego možda još više za širi krug čitatelja, pogotovu stoga što je pisano razumljivim i jasnim jezikom, a prijevod i izbor tekstova su takvi da daju jako dobar uvid u Tominu misao i njezinu moguću aktualnost danas.

Stipe Kutleša

Krešimir Čvrljak, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, Ogranak Matice hrvatske Skradin, Zagreb — Skradin 2004, 391 str.

Najnovija knjiga, doktorska disertacija Krešimira Čvrljaka, obranjena inače na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, *Filozofija u enciklopedizmu Pavla Skalića*, već svojim naslovom sugerira autorov pristup P. Skaliću, koji se poglavito sastoji u propitivanju i traganju za odgovorom »u kojoj je mjeri imanentna ideja enciklopedizma u stavovima, tvrdnjama, tezama i mišljenjima P. Skalića«. Za autora Skalićevo enciklopedijsko djelo »*de facto* kao u zrcalu odražava karakter nove filozofije«. (Str. 13)

Knjiga je u prvom redu zahtjevno samopostavljen pothvat cjelovite recepcije Skalićeva enciklopedijskog opusa, s temeljnom nakanom osvijetliti doprinos ideji enciklopedizma hrvatskoga kršćanskog humanista, teologa, filozofa i renesansnog polimata P. Skalića. Sukladno toj nakanu autor sebi kao temeljnu zadaću postavlja »odmjereno, s dužnom i kritičnom smotrenošću, te za hrvatsku renesansno-filozofijsku baštinu opravdano, utemeljeno i suvislo uključiti Pavla Skalića u europski renesansno-filozofijski raspravni kontekst«, (str. 9) i najzad »prosuditi razinu Skalićeve pripadnosti svome dobu, razinu njegove izvornosti, te odrediti mjesto Skalića u povijesti europske, a time i u budućoj povijesti hrvatske renesansne filozofije«. (Str. 11)

Knjiga (izuzev Proslava) sadrži šest poglavlja: 1. Uvod; 2. Pavao Skalić: Život i djelo; 3. Skalićev Epistemon: *Scire omnia scibilia* kao volja za sveznanjem; 4. Mistička filozofija u Skalićevu enciklopedizmu; 5. Odiyeljenost i trpnja duše kao problemi odnosa duše i tijela; 6. Zaključak. Objavljena disertacija sadrži također i značajne dodatke: Bibliografiju P. Skalića, Literaturu i Kazalo imena.

Kao što autor primjećuje da Skalić »povremeno i mjestimice odmjeri i promjeri svoje suvremenike«, tako i čitatelj može uočiti da sâm autor kroz »vlastite uvide promjerava Skalićeve«. U svojoj recepciji Skalićeve recepcije autor pribjegava postupku, opravdanost kojega argumentira na sljedeći način: »Sadržajno ili kontekstualno prekidati ili lomiti Skalićeve rečenice, izričajne sklopove ili čitave promišljajne odlomke znači zapravo povezivati ih ili premošćivati na mjestima gdje mu množina navrle misaone građe nije dopustila biti misaono konzistentniji, dosljedniji, dorečeniji, zaokruženiji, te time i jasniji.« Prateći i čineći razvidnim Skalićeve tematske tranzicije i obrate, K. Čvrljak olakšava i omogućuje čitatelju »probijati se labirintom Skalićeva mnogoznalaštva, gdje na putu stoji toliko toga odvaljenoga, nepovezanoga, nasumičnoga, teško provjerivoga, starodavnoga i pradavnoga«. (Str. 55)

U drugom poglavlju s naslovom »Pavao Skalić: Život i djelo«, autor poglavito nastoji odgovoriti na upit koji je već u podnaslovu istaknut: »Što je Pavao Skalić ponio sa sobom na gozbu mudrih?« U ovom poglavlju autorovu pozornost posebice »privlači Skalićeva *ascopera philosophica*« s nakanom pokazati kako se i koliko Skalić pripremao za *Simpozij mudrih*. Pritom autora najviše zaokuplja okosnica Skalićeva filozofskog obrazovanja. Premda je u Skalića raspoznatljivo peripatetičko filozofsko obrazovanje (što je inače razvidno u njegovoj razdobi filozofije, aristotelovskom polazištu, određenju metafizike), autor ističe da je P. Skalić u svom peripatetizmu »svagda

disponiran upotpuniti svoje peripatetičke stavove heterogenim doktrinarnim stavovima«. (Str. 12) Otud »neomeđivost« kao obilježje Skalićeva filozofsko-teološkog enciklopedizma.

Autor problematizira i vrednuje dosadašnja različita istraživanja života i djela P. Skalića, te zauzima kritičan stav spram nedostatnih interpretacija njegovih djela koje dijelom proizlaze iz nedostupnosti njegovih sveukupnih djela, no leže i u načinu Skalićeva raspravnog argumentiranja. U svrhu što objektivnije i ispravnije prosudbe prigovora upućenih Skaliću za plagiranje, autor nastoji ukazati na njegove *novume*, izvorne prinose koji ga potvrđuju kao »suradnika u arhitektonici novovjekovlja«. U recepciji autora P. Skalić se s jedne strane očituje kao »kultor i rekonstruktor antike«, a s druge strane, u potrazi za vlastitom izvornošću, kao pravi *homo novus*, kako se poglavito potvrdio vlastitom vizijom enciklopedije. Autor skreće pozornost na to da »već sami naslovi nekih Skalićevih djela (*Encyclopaediae... Epistemon; Conclusiones in omni genere scientiarum, Miscellaneorum de rerum saussis et successibus*) upućuju na zaključak da nam danas valja uzeti Skalića za preteču (suvremene) enciklopedistike«. (Str. 55).

U trećem poglavlju koje već svojim naslovom »Skalićev *Epistemon: Scire omnia scibilia* kao volja za sveznanjem« jasno ukazuje na sadržajnu okosnicu Skalićeva enciklopedijskog mišljenja, autor osvjetljuje Skalićev »pohod ka svekolikom znanju«. U tom pohodu vodio se humanističkim idealom *Scire omnia scibilia*. U Skalićevu enciklopedijskom pothvatu autor vidi »dionicu puta k apsolutnom znanju«. Zaokuplja ga pitanje Božjeg (sve)znanja u odnosu prema ljudskom znanju. Pritom je za K. Čvrljka razvidan Skalićev aristotelovski pristup filozofiji kao božanskom nauku. U Skalićevu shvaćanju filozofije kao osobitoga Božjeg dara autor uočava podudarnost s M. Ficinom. Predmetima svojih promišljanja Skalić pristupa kroz uni-

verzalno–enciklopedijski dijalog, paradigmu kojega predstavlja »*Epistemon*«. Time se, smatra K. Čvrljak, Skalić uključio u oblikovanje (pred)novovjekovnog koncepta metode. Autor pokazuje na koji je način Skalić oblikovao vlastitu svijest o značenju i važnosti metode. Skalićevo propitivanje kakvoće grčke metode valja, po sudu autora, »sagledavati već podalje od samog osvita osvještavanja novih metoda spoznaje nastupom novovjekovlja, već duboko u humanizmu u onom užem smislu, tj. kao tražanju za jednom metodom koja ne bi bila vezana uz određeni predmet«. (Str. 91)

U Skalićevoj potrazi za učiteljem svih stvari (*universarum rerum professor*) autor iščitava njegovu »sve–znati–želju« u novovjekovnom duhu, ali i onom Ficinovu duhu koji čovjeka hoće učiniti sveznajućim. U Skalićevu programatskom nauku sveobuhvatnog zahvaćanja *in omnia scibilia* na području filozofije i teologije uočava se skripturizam kao bitna sastavnica njegova enciklopedizma. Autor, nadalje, pokazuje na koji način Skalić gradi i dograđuje svoj skripturizam kao bitnu sastavnicu svoga enciklopedizma. U pohodu za sverazumijevanjem kao načelom enciklopedizma Skalić poseže za naucima i školama svih razdoblja u povijesti ljudskog duha. Pritom do izražaja dolazi »jasno profilirani konkordizam« kao još jedna od bitnijih sastavnica Skalićeva filozofijskog mišljenja. Autor skreće pozornost na to da Skalić ukazuje na dodirna mjesta između različitih filozofijskih škola, smatrajući suglasje važnijim od toposa na kojima nisu podudarani. »Usuglašenošću razgovornika«, prema sudu autora, Skalić je »artikulirao konzistentno grčko zajedništvo u filozofiranju, zajedništvo u kojem pojedinac ne gubi svoj identitet, artikulirao je nadalje onu Aristotelovu jednost i jedinstvenost metode za sve čemu želimo spoznati bit, metodu koju valja tražiti«. (Str. 90) Prateći Skalićevo uključivanje u konkordistička nastojanja renesansnih pla-

tonika, K. Čvrljak skreće pozornost na utjecaj Giovanni Pica della Mirandola, no istovremeno mu uspijeva pokazati u kojoj je mjeri P. Skalić uza sva preuzimanja bio/ostao izvoran. Njegovo najranije uključivanje u konkordistička nastojanja renesansnih platonika K. Čvrljak prepoznaje već u njegovu naumu »provjeriti, ali i 'provjetriti' starodavnu teologiju Egipćana i Hebreja, tj. utvrditi vlada li sklad među tajanstvima tih teologija«. (Str. 76) Osobito su značajni autorovi izvodi u kojima nastoji pokazati Skalićev pokušaj obnavljanja izvornog aristotelizma ne samo uz pomoć antičke popularne filozofije, nego mnogo više Sv. pisma. »U jednoj ruci sa Sv. pismom, a u drugoj s perom kojim je pisao svoju enciklopediju, Skalića nam valja prije svega predložiti kao protestantskog peripatetika i kršćanskog humanista koji je naumio obnoviti izvorni aristotelizam ili to barem pokušati provesti ne samo antičkom popularnom filozofijom, što znači u prvom redu Ciceronovom, Senekinom i Galenovom, nego mnogo više Sv. pismom«. (Str. 20) Svenazočni vid Skalićeve konkordizma opaža se u »srodnosti filozofije i teologije«. Autor skreće pozornost na to da je Skaliću »iznad svega bilo stalo uspostaviti i svetopisamsku konkordističku liniju, te se doista uvjeriti o začudnoj podudarnosti starih filozofa sa Sv. pismom«. (Str. 79) Skalićevo okretanje Sv. pismu kao simboličkoj filozofiji izvedeno je, prema sudu autora, sasvim ciljano: postići ono sigurno, pravo i neizrecivo znanje ma o čemu osjetilnome. (Str. 177)

U četvrtom poglavlju naslovljenom »Mistička filozofija u Skalićevu enciklopedizmu« autor iznosi Skalićevu recepciju starohebrejske misterijske filozofsko-teološke tradicije, pri čemu posebnu pozornost posvećuje »vidovima Skalićeve izvornosti u pristupu mističkoj filozofiji«. Uspostavljajući »stanovit bireceptivan odnos: svoj receptivni odnos prema Skalićevoj recepciji J. Reuchlina i Pica«, autoru je uspjele pokazati i do-

kazati Skalićevu izvornost u pristupu mističkoj filozofiji, odnosno istaknuti značenje Skalića kao jedinoga hrvatskog renesansnog posrednika između hebrejske misterijske tradicije i hrvatske filozofske baštine.

U petom poglavlju knjige, »Odieljenost i trpnja duše kao problemi odnosa duše i tijela«, autor vrednuje Skalićev prinos učenju o duši. Kao što sugerira i sam naslov poglavlja, u središtu su dva pitanja: odvojenost i trpnja duše. S tim u svezi Skalić pretresa cijeli kompleks pitanja, te pridaje pozornost fenomenima koji stoje u izravnoj ili neizravnoj svezi sa središnjim pitanjima. Autor ističe Skalićevo »kristološko i soteriološko dimenzioniranje duše«, promišljanje fenomena (ne)propadljivosti, stav prema sjetilima i osjetnome, Skalićeve proradbe Aristotelovih kategorija djelovanja i trpnje, sučeljavanje s nosivim metafizičkim pitanjima bitka i nebitka, s nekim vidovima trinitarne teologije, aktualizaciju pitanja (ne)složenosti ili (ne)sastavljenosti ljudske duše, propitivanje razloga i načina trpnje duše. »Postaviti pitanje načina trpnje ili trpnosti (odvojene) duše« — za Skalića znači — »postaviti pitanje načina trpnje ili trpnosti (odvojene) duše (*quopiam modo patiatur*) znači *implicite* povući cijeli niz pitanja gledom na narav, bit i svojstva duše kao trpećeg ili trpnog subjekta«. (Str. 315) Pritom autor ističe kako je Skalićeve nakana »u problematizaciji trpnje i trpnosti odvojenih duša« doprijeti »dalje od onih kojima to dosad bitnije nije bolje polazilo za rukom, ali koji su se u tome svojski okušali«. Na mnogim preferencijalnim temama Skalićeve filozofijskog mišljenja autor potvrđuje stupanj izvornosti Skalićeve uključenosti u renesansna raspravljanja bitnih pitanja u pokušajima vlastitoga novog pristupa. Tako autor Skalićevo uključivanje u problematiziranje pitanja složene strukturiranosti spoznajnog čina vrednuje kao njegov prinos spoznajnoj teoriji, promišljanje metode ispomaganja umom na putu k vrhutajan-

stvima, kao prinos pitanju metode, pokušaj određenja biti čovjeka, najzad, kao doprinos renesansnoj viziji čovjeka. Okvir ovog prikaza ne omogućuje nam prikazati sve Čvrljkove suptilne prosudbe i drugih preferencijalnih tema Skalićeve misli, kao što su tematizacije odnosa mudrosti i kontemplacije, čuvstvenog života, pitanje složene strukturiranosti spoznajnog čina, vječno pitanje (su)odnosa teologije i filozofije, prirode svijeta, promišljanje usuda i sreće, itd.

Ova knjiga, plod velikog autorova mišaonog uloga, prva je, koliko je poznato potpisniku ovih redaka, cjelovita recepcija Skalićeva enciklopedizma u nas. Odlikuje se izvornošću pristupa i suverenim poznavanjem tematike, te kao takva predstavlja dragocjen i nezaobilazan prinos razumijevanju Skalićeve misli, a time i hrvatskoga renesansnog teološkog i filozofskog mišljenja, te će zacijelo poticajno djelovati na buduće istraživače Skalićeva enciklopedijskog, a posebice filozofskog mišljenja.

Iris Tićac

Vinko kardinal Puljić, *Ne trnite Svjetla*, Vrhbosanska nadbiskupija, Nadbiskupski ordinarijat vrhbosanski, Sarajevo, 2005, str. 492.

Pred nama je knjiga znakovita naslova: *Ne trnite Svjetla — Izbor iz propovijedi*. Po čemu su te propovijedi osobite? Što ih razlikuje od inih propovijedi crkvenih otaca? Odgovor je višestruk: doba nastanka, prostorno–povijesni okvir, religijske promjene, geostrategijski položaj zemlje i naroda kojemu su propovijedi upućene.

Doba nastanka. Nastale su u tijeku jednoga desetljeća (1994 — 2004), a na razmeđu tisućljeća; od godine ratne 1994. kada nadbiskup vrhbosanski, u tada neprijateljima okruženu Sarajevu, postaje Kardinalom. Postaje i ostaje stžerom opstanka Hrvata katolika u zemlji

hrvatskoj, u Bosni i Hercegovini. O tome i svjedoči ova knjiga.

Koja su obilježja toga doba? To je doba promjena društveno–političkoga sustava: komunizam se bezbožni ruši, uspostavlja se demokracija(?), prevladava konzumizam (potrošačko društvo pa tvori pa nameće nove, umjetne potrebe, a čovjek postaje ovisnikom toga umjetno stvorenoga kao da je právo). Rat, križni put hrvatskoga naroda. Dayton, EU–integracije. Težnja za pravednim mirom.

U kojemu su položaju Crkva i vjernici katolici toga doba? Vjernici su, prije rata, bili *građani drugoga reda*. A svećenici, kao duhovna elita, progonjeni, zatvarani, mučeni, ubijani ili čak *od Udbe vrbovani*. Crkva je bila službeno odvojena od Države, a zapravo progonjena. Rat i poratno doba donose promjene toga nezavidnog položaja. Promjena ima i u samoj Crkvi.

Vjernici su stoga podvrgnuti i religijskim promjenama. U širim se razmjerima bilježe tijekom sekularizacije pa revitalizacije religije te utjecaja novih religioznih pokreta i sljedba s Istoka. A povrh svega toga: globalizacija. Kako ušćuvati religijski identitet unatoč svemu?

Nadalje, složen je i geostrategijski položaj BiH. Na razdjelnici Istoka i Zapada, na vjetrometini političko–povijesnih zbivanja. Kako može opstati malobrojan narod? U sudbonosnome povijesnom trenutku djeluje Petrov nasljednik. Za kardinala Svete rimske crkve imenuje Sarajevskoga nadbiskupa i uvršćuje ga u Kardinalski zbor. Trpeća je Crkva u Bosni i Hercegovini dobila *svjetlo*.

A o desetoj obljetnici toga znamenitog događaja dolazi nam ova knjiga. Treba biti poticajom svjetlu vjere kako se nikada ne bi utrnulo, kakve god nas nevolje snašle.

Knjiga se sastoji od predgovora i deset poglavlja. Predgovor je napisao sâm Kardinal i opisao kako, kada i zašto je knjiga nastala. Propovijedi su, prema mjestu gdje su izgovorene i temi, razvr-